

q̄ hunc unum motum, solummodo moueat, iam enim paulo superius, dixit, primum omnium, q̄ omnia mouet; sed mouet inquit, primum motum, & perpetuum & unum, id est mouet primum motum; qui est perpetuus & unus; quod dixit; quia ceteri motus non ita perpetui, hoc est, equaliter cōtinui sunt, neq̄; unitatem illam habent, quæ in continuatione consideratur, stationes enim & progressus, atq̄; regressus erraticarum, uidemus stellarum, quæ omnia quamuis ad continuos equales ecētricorum, & epiciclorum, motus tarditate, atq̄; uelocitate diuersi, ad equalitatem tandem, per cōpositionem, aut subtractionem compelluntur, non habent tamen eam unitatem, quam primus est affectus; unū enim primum motum, hoc est solum, moueri à primo principio absurdum, & in se ipsum concidit, primum enim, omnium entium primum est, ut & ratio cogit & ipse ait. Inde igitur omnia, siue autem immediate moueat, siue mediate, dum expetitur, nihil ad rē, de qua in presentiarū agitur. Impleat igitur ratio, si unū motum, id est solum primum moueri à primo dixeris principio, nec certe uerborum compositio id, sed quod nos dicimus ostendit, mouet enim inquit primū & perpetuum, & unum motum, id est equalem, uniformem, & non uanum, atq̄; multiplicem. Hoc multo apertius in græco, iccirco est, quia motus uocabulum femineo genere profertur, ut si sic dixeris, mouet autem primā & perpetuam & unam motionem, id est, ut diximus, motum, qui unus equalitate, continuitateq̄; est. Quare cætera quoq̄; omnia inde moueri, hæc non excludit,

inimò cōfirmat ratio, primum enim entium est, inquit, ergo ab eo dependent omnia & secundum esse, & secundum uiuere. Quare motus quoq; omnium inde dependet. Primum enim omnium, omnia mouet, ut paulo ante ab eo dictum retulimus. Quas ob res, nec contradictionem ullam habet oratio, & recte intellecta, ostendit ueritati Aristotlem ad unguem quadrare, nā & unum motum uniformem, equalemq; non unicui & solum appellauit, & eum primū & equalem ab ipso deo moueri asseruerit, cæteros quoq; inde agitari necessario affirmauit, tum quia quod continet, id motu suo contenta omnia mouet, tum quia inequalitas cæterorum motuum, ad equalitatem primi reducitur. Quare cum primum & uniformem dixerit, contentos quoq; sub primo intelligere necesse est, quos omnes deus mouet, una, simpliciq; uolūtate, qua uniuersa, & sunt, & uiuunt, singulos uero motus, etiam per motores mouet, sed sicut amatum atq; expetitum. Quas ob res perspicuum illud etiam est, appropriatorum motorum omnium, finem esse hominem, motum enim, generationis gratia esse, demonstratum est, qui cōtinuus, quo generatio continua sit. Quare motores propter generationem; imperpetuum mouent, præterea motores non aliter mouent, q̄ expetentes, primum autem quod expetunt, cælorum motum propter generationem fecit, ut ipse ait, generatio porro ipsa, uel hominum, uel propter homines est. Colligitur ergo, motores, quoq; hominis gratia esse, per se quidem ut motores, nec enim alteri illis gratia q̄ generationis per se motus est, per accidens uero non

vero non in quantum motores, sed in quantum intelligē
tie atq; substantie sunt. Platonici autem, quantum ueri
tati conueniant inde intelligent, si uenient in mentem
sibi non dici participatione ac gratia deos, à Platone se
cundos, & tertios, aliosq; quos fingit, sed uere deos, so
li enim uero deo latriæ cultus debetur, cultus uero la
triæ nulla re magis q̄ sacrificio consistit. Plato autem
innumeris diis suis & specie sacrificabat, & cæteros id
facere legibus suis hortatur, consulit, cogit. Quare qui
eum impium, & animo arbitratur, & lingua prædicat,
is mihi christianus est, qui ut' pius defendit, is christia
næ religioni hostis acerrimus esse, & nunc cōuincitur,
& in posterum cognoscetur. Ex his omnibus patet, pri
mum quidem præcipium simpliciter ex nullo, secundū
Aristotelem, dependere, cætra uero uniuersa inde de
pendere, & secundum esse, & secundum uiuere, & il
lud quidem nullo modo esse in loco, nec ullo pacto mo
ueri, & sicut eternitas sua tota est simul, ita & uirtu
tem suam, siue agendi potentiā (si cui placet appellar
re) totam simul esse, nec aliorum, sed sui & bōitatis siue
gratia, cuncta gerere. Motores autem orbibus appro
priatos, idest quorū singuli singulos orbis, quibus præ
sunt, mouent, & in loco modo quodam esse, quoniam
in orbe unusquisq; suo & nō alibi esse asseritur, & mo
uere non sui, sed generationis gratia, & moueri ad mo
tum orbium ubi sunt, non perse, sed uel sicut anima in
corpore, uel ut gubernator in nauis, uel quouis alio mo
do, & sic eternitatem eorum, uirtutemq; ac mouendi
uim, infinitam esse, sicut tempus infinitum est, quod ex

F

calce octavi auditus phýsici perspicuum fit, nō est enī
inquit possibile finitum quicquā per infinitum tempus
mouere, tria enim sunt, ait, mouens, quod mouet, &
tertium, tempus, in quo demonstrat deinde non esse
omnia finita, quia tempus infinitum esse, iam probatū
est, quaedam uero infinita esse non possunt, quia necesse
est hæc tria inter se proportionari, & magnitudo qui-
dem infinita esse non potest, nec id proportionari opus
est, sed motum, motus uero unius, si circularis est, infi-
nitus esse potest, non aliter q̄s & tempus. Alterum enim
alteri mensura est, ut diximus, quoniā igitur omnes, ap-
propriati motores, infinito tempore mouent, ideo non
est finita uis & uirtus sua, qua mouent, sed sic infinita,
sicut, & tempus, ipsi enim proportionatur, temporis au-
tem infinitas non est, nec esse potest tota simul. Quare
nec uirtus appropriatorum motorum, non tota simul in-
finita est, sed per extensionem, ut ita dicam, eo pacto,
quo numerus in addendo, aut magnitudo in diuiden-
do, quoniā semper aliquid accipere possumus, extra id
quod datum est, quæ res tempori utroq̄s modo accide-
re uidetur. Sicut ergo tempus per extensionem, atq̄s du-
rationem, nō aliter, infinitū est, sic uirtus agendi appro-
priatorum motorum potentia infinita est, secūdum Ari-
stotelem. Primi autem principii actiua potentia nō sic,
sed per intensionē infinita est, totam enim simul esse ne-
cesse est, uel quia non proportionata hæc in primo qua-
si diuersa, sed idem omnino sunt, uel quia totum tempus
& dependere & cōtineri ab illa æternitate, à perpetuo,
nec ut immobile à mobili, sed cōtra, p̄petuum ab eter-

no et mobile ab immobili, hinc omnipotentia primi princi-
cipii rutilat aperte, atque resulget. Nam sicut appropriati
motus, quia infinitae uirtutis extensivae sunt, finitae
quidem magnitudinem, sed in infinito tempore mouent,
ut infinitas motus, ipsius infinitatis uirtutis et temporis
proportionetur, si uero infinitam esse magnitudinem
fingeremus, non posset eam motor appropriatus mouere,
sicut, quoniam infinita est uirtus primi, et hoc in se
suae, si posset, infinita dari magnitudo, posset profecto
eam uirtute sua, conuolueret, atque mouere. Verum quoniam
dari huiusmodi, ut ipse demonstrat, magnitudo,
non potest in productione rerum a nihilo, manifesta
fit omnipotentia primi, qua de re paulo post dicemus enor-
datius. Hinc summa quoque simplicitas dei omnipotentis
inspicitur, non est enim ibi aliud intelligens, aliud
intellectum, ut ipse ait, nec aliud expetens, aliud expe-
tibile, nec aliud uis atque uirtus sua, aliud essentia sua,
neque est ibi quicquam potentiae, quae materiae proportio-
natur, sed actus purus, et totus simul, quod non simplici-
tatem solum, sed omnipotentiam rursus ostendit, alterum
ab altero confirmatur, quod ueritatis, cui omnia conso-
nant, proprium est, nam si primum principium actus est
purus, et totus simul est, et simplicissimus et omnipo-
tens, non extensivae solum, sed intensivae, purus enim actus
nihil habet potentiae, ubi uero nulla potentia est, ibi to-
tus actus simul est. Vbi autem totus actus simul est, ibi
non est necesse, quicquid ab eo actu agitur, extensivae ac-
per durationem fieri, quod uero non fit extensivae, non fit
in tempore, nec per motum, quod autem non fit motu

F ii

Et in tempore, id non fit ex potentia materie, quod porro non fit ex potentia materia, id ex nihilo fit, et ex nihilo producitur, quod autem ex nihilo producitur, id necessario ab omnipotente uirtute producitur, sed primum principium (ut ultimis primum coniungamus) purus actus est, ab omnipotente igitur eius uirtute, à nihilo uniuersa producta sunt, quod certius in sequentibus, secundum Aristotlem faciemus, cum id demonstrare propositum fuerit. Verum quoniam totum simul et simplicissimum est, indiuisibilis penitus est essentia eius, nec est aliud in eo substantia sua, nec res ulla, in eo diuersitate nature, hoc est, essentiae, facit, nec est aliud deus, aliud deo esse, quicquid enim horum admiseris, purum esse actum abstuleris, principium rerum omnium est primum et finis ultimus omnium, nec aliud illi principium esse, et aliud finem esse, quamuis quantum ad res ab eo productas principium sit, quasi efficiens causa, id est penitus, ab nihilo produciens, finis, ut expetibile. Illud quoque apprimè memoria tenendum, quod in secundo metaphysicorum dicitur, nullo in genere causarum, ad infinitum ascendendo fieri posse progressum. Quare sicut necesse est tandem ad primum efficiens peruenire, ita etiam ad ultimum finem concurrent necessario ultimus finis, et primum efficiens, nec enim aliunde, sicut à fine dependere possunt producta, quae à productore suo, is simpliciter primum est, necesse est à nihilo produci, aliter repugnaret sibi ipsi oratio, non est enim simpliciter primum, quod ex alio facit. Quas ob res, unum est primum, non in aliquo genere, sed simpliciter primum, id ultimus quoque

finis & summum bonū omnium est, quare summū quoque bonum simpliciter, summum autem bonum, nihil aliud est, quā ipsum bonum, cuius non est aliud esse, & aliud bonū esse, sic enim non esse summū, nec simpliciter bonum, simpliciter enim bonum est, cui præter bonū nihil aliud inest. Unde sequitur, nihil inesse deo, quod essentialiter non inest, & longe inde omne accidens abesse. Hæc pluraque alia mire omnia, tum pulcritudinis, tum veritatis, tum subtilitatis, tum cōuenientiae, uel dicta inuenies ab Aristotele, uel sequi ex dictis suis cōspicies, quæ nunc prosequi, & infinitum est, & non necessarium, satis enim superque patet ex dictis, non primū mobilis appropriatum motorē, primū simpliciter ab ipso, sed longe aliud. Quod si quis pertinax adhuc cōcedere perseveret, dum modo non faciat primum, primū mobilis appropriatum motorē, sed cæteros quoque motus omnes ad ipsum referat, nec in ipso primo mobili circūscribat, sed extra cælum, & ultra primam lationē esse fateatur, quæ omnia expresse ponuntur ab Aristotele, quæ uis impugnantia intrudi philosophis uideatur, tamen, quantum ad rē pertinet, non repugnabimus, nihil enim etiam sic ueritati oratio catholica pugnat, nam & summum esse regē omnium dicit, non utitur tamen ipso, ne in productione quidē rerum omnium, sed quæ si rē indignā ab eo id subtrahit, & secundo deo, quæ primus creauit, quemque opificem appellat, id tradit, nec primum, nec secundum magnificat, qui cultum, ad orationem, sacrificia non illis primis, sed cælo ipsi, & soli ac lune, his inferioribus diis, qui nos, secundum ipsum, re-

F iii

gunt, atq; defendunt; offerenda esse censet. Nec quos deos appellat solum colit atq; adorat, uerum etiã demonas, horum naturã mediã esse putat, inter hominũ naturã, & ultimorũ deorum. Hæc duo genera, summe præcolenda nobis putat, demonas, quoniã per eos dii ultimũ multa nobis conferunt, miserũtq; Deos ultimos, quoniã ipsi operatiõe demonum, bona malaq; tribuũt. Hos quasi Venerẽ, Bacchũ, Palemonẽ, Matutã, Nymphas aquarũ, Dryades, Musas, aliosq; Poeticis portentis, non fingit, sed potius à fabulis editos accipit atq; defendit. Nec enim differt Theologia Platonis à poetarũ figmentis, nisi forte nominibus, exponẽdiq; modo, quare ut Pýthagoræ, sacra & cerimoniae, non alia fuerũt q̃s magnæ græcie, quæ quidem cerimoniae atq; sacra multo antea, in illa italiæ parte, iuenta institutaq; fuerunt, q̃s Pythagoras natus esset, appellantur autẽ Pythagorica sacra, quia ipse uel rationibus approbavit, minuitq; uel luculentius exposuit, unde magna quæstio apud Hystoricos est, rationẽ hanc penitus ignorantes, quomodo fieri potuerit, ut Numa Pompilius secundus romanorum rex, ad unguẽ sacra Pythagore romanis tradiderit, cum Pythagoras multo postea q̃s Numa fuerit. Si Theologia Platonis non alia est q̃s gẽtilis illa ignorãtia, nomini Platonis addito attributa, quod Plato, quãuis nihil ipse adinuenerit, rationibus tamen, & expositione phylosopho digna, quasi ipsa genalem theologiã peperisset à nomine suo eã cognominauerũt Cererẽ, uerbi gratia, Theologia deã colebat, quia frumenta hominibus fuit largita, ac ideo poetæ in Sici

lia, quæ annonæ ferax est, ortam fuisse contendunt. Platonem deam esse ait, quæ ipsis frumentis preest, et facit, ut orientur, et geniculatis, sustentata culnis crescant, in spicasque resoluantur, quas uaginis primo, deinde aristis quasi telis dea contra minutarum auium morsus munivit, Bacchum similiter uitis, preesse ait, face, reque ut ratione innati dei uites gubernatæ oriatur, crescant, frondescant, et clauiculis quibusdam quasi manibus, quicquid natæ sunt, amplectantur, ne isto modo sulcæ non ferantur in terram, eodem de cæteris pacto quæ natura gignuntur gentilis et platonica docet theologia, non enim potuerunt nature uim inspicere diuinitus, rebus insitam, sed longe à ueritate distracti deos singulos, singulis rebus inesse, easque gubernare arbitrati sunt, quod inde affirmabant, quia ratione cum acta, gigni uidemus, nec singulis speciebus Deum aut deam unam (Nā sexus etiam differentiā diis suis esse putabant) uerum actibus quoque nature, singulis singulos deos proficiebant, et singulorum actuum numerā speciali Deo subiiciebant, tanquam non sufficeret unus ad omnia, sicut in frumentis aluum herbescentibus iam atque crescentibus, aluum quando uaginis spicæ incluse lactescunt, quem lacturum uocabant, quos alios quidem à Cerere, sed cereri subditos fuisse carmina ostendunt, quæ in arumbalibus sacris romani canebant, nam cum hæc sacra, lactescere fierent messe, Ceres primum quasi domina, deinde cæteri usque ad lacturnum, ordine inuocabantur, cuius hymnos quoniam eius sacra, celebrabantur, amplissime canebant, id

F iiii

ipsum in animalibus quoque sequebantur. Venerem enim generationi uniuersaliter praeficiebant, priapum tentiginis, genium uoluptati. Lucinam, embrionum, effusio ni, Hos innumeros Plato deus, multifacit; tripla omnibus condi, sacra fieri, secundum patrie mores, praecipit. Sed magna theologiae suae partem, ex sermone de conuiuio, aut, de cupidine cognoscemus. Nam ibi Socrates, ex sententia dyotimae mulieris, ut ipse putabat sanctissime, de cupidine quid sit determinaturus, totam theologiam gentilem atque Platonianam his uerbis aperuit. Quid igitur Socrates ad Diotimam inquit, cupido est, demon ne? et magnus quidem inquit diotima, Demones enim omnes, inter deos et mortales, collocantur. O Socrates, quam uirtutem, inquit Socrates demon habet, interpretatur. Diotima inquit et refert diis, quae hominum, hominibus, quae deorum sunt, hominum quidem praeces, et sacrificia diis, deorum uero imperia et retributiones, sacrificiorum, hominibus referens, itaque cum in medio deorum, atque hominum demon sit, uniuersum replet, et facit, ut ipsum sibi colligetur. Idcirco per diuinationem quoque hominum, demones transeunt. Sacerdotalis etiam ars, in extis et sacrificiis et inuocationibus, et diuinationis generibus uniuersis, maleficisque artibus, per demones efficitur. Deus autem homini non miscetur, sed omnis collocutio deorum, ad homines uigilantes, et dormientes, per demones est, et qui in istis sapiens est, is uir demonius, et super hominem est, qui uero sapiens in caeteris est, sicut in artibus, aut opificibus aliquibus, is mathematicus

ticus est. Demonum aut numerus, magnus atque uariis
est, de numero quorum cupido etiam est. Videant ora
qui theologia Platonis aristotelicae praferunt, primū,
nullam horum inferiorum prouidentiam summo deo à
 Platone attribui, sed per deos, haec inferiores, guberna
ri. Deinde non uni deo sed multis dispositionem rerum
cōmitti, aliaque aliis multo peius, quam in re publica homi
num, fieri solet, accommodari. Nam in hominibus, qua
muis, alius aliis rebus praeficiatur, tamen omnes, ad om
nia idonei esse uidentur. Dii uero Platonis, ita rebus praes
ident, ut qui, res ueneras, uerbi gratia, procurat, nul
lam in re nauali uirtutem, nullam scientiam habeat, et
qui bellis praestat, is ad pacis artes, nihil posset confer
re. Unde maioris uirtutis, atque prudentiae homines, diis
platonice inueniuntur. Praeterea sic uel amentes, uel
desides dii Platonis sunt, ut nihil per se ipsos rerum hu
manarum, percipere queant, sed demonibus egeant, qui
sibi hominum religionem et fata nuncient, o hominem,
non philosophi nomine solummodo indignum, sed om
ni uituporatione dignissimum. At Aristoteles longe ali
ter, unum deum apte dicit, unde omnia, eumque uitae essentia
liter esse docet et ab eo uniuersa, et secundum esse et se
cundum uiuere dependere censet, nec ullius indigere rei
ostendit, non enim esset primū et optimū, si quicquam al
terius gratia quam sui, aut intelligeret, aut uellet, aut ex
petret. se ipsum ergo intelligit, se ipsum solum expetit,
quia ipse summum bonum essentialiter est cetera pro
pter se, ac bonitatem suam esse uult, in quod etiam Plas
to quasi delabatur delabatur, dixi, quia de cito se recipit

Et à uilibus rursus fabulis demersus, nihil alti sentire uidetur, Intelligentis omnibus, non naturam sed intellectum diuinum, idest deum, Aristoteles praeficit, quod patet, quia motores orbium intelligendo primum, et expetendo mouere, arbitratur, ipsas quoque moueri motu, longe alio, quam qui corporibus conuenit, et moueri ab ipso deo, asserit, intellectus enim inquit, ab intelligibili, mouetur, intelligunt autem expetuntque intelligentiae principium primum et bonitatem ineffabilem eius, et expetentes, mouent orbem sicut deus ipsis instituit, ut cum ista haec inferiora illis motibus, et natura superiorum corporum generentur, et tempore certo conseruentur, et tandem corrumpantur, nam uim omnibus rebus insitam, uim ex anima innumerabilium deorum partitus est, sed principium motus, et quietis eius in quo est primum per se et non secundum accidens, esse asserit, principium insitam rebus, quo res, aliae quiescunt, aut aliquando mouentur, aliquando quiescunt, ut in crescentibus patet. Hoc principium nihil unquam, facit frustra, cuncta finis gratia operatur, nec tamen intelligit, etiam si platonici dirumpantur, nam iccirco deos putant, in esse singulis rerum proprietatibus, quoniam ad finem debitum, nisi quid impediatur, et quidem uia optima ad optimum sibi finem, produci cuncta prospicimus, Aristoteli quoque insanire conclamant, quia finis gratia mouere naturam opinatur, quam expertam ratione praedicat, Aristoteles autem parum de ipsis, curare uidetur. Absurdum enim est inquit, quod dicunt non posse scilicet gratia finis, quicquam fieri, nisi quod facit, rationis parti-

ceps sit, infert enim nisi quod uiderit deliberare, quod facit, negat ergo naturæ inesse rationē, ratione autem cūcta gigni non negat, sed confirmat, atq; approbat, nam quod nihil non facit frustra, id omnia ratione facit, hoc platonice enigma uidetur, nō illis qui audiūt ipsum dicentem, ab huiusmodi ergo principio & cælū & natura dependet, dependet aut, a deo natura, quoniam non modo inde est, sed etiā inde gubernata, uel immediate uel mediate, p̄ motores & superiora corpora (de inferiore natura loquor) ut deus ille disposuit omnia operatur, hæc quid aliud est, q̄ illud quod deus initio rerum se dixisse, per Moysen testatur, producat terra herbam fœni, & seminantem semen, ad similitudinē generis, & illud ad animalia, crescit & multiplicamini & replete terram. Quare ipse non dubitauerim, si diuersæ animalia naturæ cōueniūt generare, ita enim instituta, per uoluntatē primi natura est, quæ inde generantur & mulæ ut lyciscæ, ut pleraq; alia generare non posse, quia non ad ea usq; peruenit uox illa dei, quæ naturam rebus immisit. Sed finis huius primæ partis iam sit, habūde enim patuit, Aristotlem imponēdo primo simpliciter, ueritati catholice aduēguē quadrare, Platonem non minus q̄ gentes, ne magis ēt dicam in idolatriam, delabi. Nūc alteram partem aggrediemur, si illud iterum mouerimus, quancūq; primum principium, aut primum entium aut huiusmodi aliquid, ab Aristotele dicitur, nō statim in unius uerbi cōmoueri nos oportet, sed superioribus, inferioribusq; consideratis, discernere de quo dicat, de deo ne, an de

primo, in ordine alicuius ordinis rerum, deum enim ita
primū sentit esse principium sicut separatim omnino
nec ullo modo cæteris coordinatum. Unde illas naturæ
diuinæ conditiones, attribuit, quæ nullo pacto alii na-
turæ conueniunt, ut est esse ultra omnem lationem, &
extra cælum & totam æternitatem suam, simul esse &
oīum esse, ac uiuere ab illa dependere, & omnes motus
ab illa moueri, ut expresse illud pauli colligitur. In ip-
so enim uiuimus, mouemur & sumus, quare id totum à
conditionibus quæ secuntur, aut præcedunt, potest
tēq; cucurrit centum uerborum de deo ne dicat, an
de alicuius generis, rerum primo facile percipiemus.

Quod Aristoteles subintellexit deum unum
& trinum esse & q̄ in creaturis impressa
sunt uestigia dei, ex quibus sub intel-
liguntur quæ credimus.

IN altera huius uoluminis parte, ostendere pollicer-
ti sumus Aristotlem platone, aperteq; sicut à uesti-
stigio rebus impresso, sub intellexisse deum unum
ac trinum esse, quodq; mirabilius est, in hac unitate na-
turæ, & trinitate, non dico personarum & suppositorū
(id enim non exprimit) quoniam trinitas ordinem di-
cit, suspicatum fuisse huius trinitatis primum à nullo
esse, alterum à primo, tertium à primo & secundo simul
sicuti ab uno principio, addo etiā quod primum est in
toto secundo, & in toto tertio, secundum aut in toto ter-
tio, qua de re Plato, nihil penitus somniauit, nisi quod
in legibus uerbum, uerbum dixit patris, & quasi furo